

SIMPOZIJ O RUSKEM SIMBOLIZMU NA UNIVERZI V BERGAMU

Univerza v Bergamu je postala v zadnjih dveh desetletjih po zaslugi svojega slavističnega inštituta, ki ga vodi profesorica Nina Kauchtschischwili s sodelavci (Ugo Persi, Rosanna Casari, Gian Piero Piretto idr.), eno od pomembnih središč zahodnoevropske rusistike. To vlogo si je pridobila tako s prirejanjem vsakoletnih poletnih mednarodnih seminarjev ruskega jezika kot z organizacijo znanstvenih srečanj, posvečenih nekaterim temeljnim vprašanjem in temam ruske literature in kulture. Pod okriljem Univerze v Bergamu so potekali *Četrta simpozij o F. M. Dostojevskem* Mednarodnega združenja dostojevskologov (leta 1980), mednarodna simpozija o Andreju Belem (1984 in 1986), simpozij o ruskem mislecju Pavlu Florenskem (1988), srečanje, posvečeno avantgardni pesnici Jeleni Guro (1989), in v letošnjem letu (od 19. do 23. aprila) izjemno odmeven simpozij o samostanu »Optina Pustyn'« in njegovi vlogi v »duhovnem življenju Rusije«, še posebej v življenju tako pomembnih ruskih ustvarjalcev, kot so N. Gogolj, F. Dostojevski, Vasilij Rozanov, Anna Ahmatova, N. Berdjajev in drugi, ter 9. in 10. septembra simpozij *Ruski simbolizem in sologubsko vprašanje*; temu zadnjemu je tudi namenjeno naše poročilo.

Simpozij *Ruski simbolizem in sologubsko vprašanje* sodi v vrsto tistih bergamskih znanstvenih srečanj, ki naj bi, podobno kot simpozija o A. Belem in razgovor o J. Guro, poskušali razkriti značaj in smisel literarnega (z njim pa tudi širšega kulturnega in »duhovnega«) dogajanja na prehodu stoletij in v prvih dveh desetletjih dvajsetega stoletja v Rusiji. Posvečen je bil predvsem »sologubskemu vprašanju«, torej problemom, povezanim z ustvarjanjem in usodo pesnika in pisatelja Fjodora Sologuba (1873–1927), enega od vodilnih predstavnikov t.i. starejših simbolistov oziroma dekadentske smeri v ruskem simbolizmu. V skladu z izbrano smerjo in zastavljenim vprašanjem so referenti obravnavali v svojih nastopih naslednje teme: *Simbolistična proza Sologuba v luči ruske klasične tradicije* (V. A. Keldyš, Moskva), roman *Mali bes (Melkij bes) med realizmom in simbolizmom* (Viktor Jerofejev, Moskva), *Sologub in rusko rosenkreuzerstvo* (Lena Szilard, Budimpešta), *Sologub in Zamjatin* (Leonid Heller, Losanna), *Fjodor Sologub kot publicist* (Tatjana Nicolescu, Milano), *Sologub in Zinovjeva-Hanibal* (Leonid Usenko, Rostov na Donu), *Bes ovadbe* (Aleksandar Flaker, Zagreb), *Simbolistični orientirji in standardi v porevolucijski liriki Sologuba* (Anatolij Najman, Moskva), *Svojevrsnost proze pesnika* (Oleg Kling, Moskva), *Hronotop v romanu Mali bes F. Sologuba in romanu Peterburg Andreja Belega* (Aleksander Skaza, Ljubljana), *Vizualno dožemanje kot način obvladavanja prostora* (N. Kauchtschischwili), *O »smrti« in »nesmrtnosti« v ustvarjanju F. Sologuba* (Margarita Pavlova, Leningrad), *Rusija in Azija: F. Sologub in budizem* (Gabriele Pauer, Dunaj), *Tema »ustvarjanja« pri F. Sologubu in Vjačeslavu Ivanovu* (Creazza Calebich, Benetke), *Trije pristopi k pesmi Nürnbergski rabelj F. Sologuba* (Baran Henryk, New York) in *V krogu antinomij F. Sologuba* (Miluse Zadražilova, Praga). Vsi referenti so v glavnem sledili literarnoteoretični in zgodovinski naravnosti simpozija, ki sta jo v uvodnih nastopih spodbujala voditeljica srečanja Nina Kauchtschischwili in njen pomočnik Ugo Persi, ko sta v Fjodoru Sologubu odkrivala tragično razdvojeno osebnost in kompleksnega ustvarjalca, ki je izrekel svojo »novo besedo« tako v tematiki diaboličnega in z njo povezanim ekstatičnim zavračanjem stvarstva kot v hrepenenju »po večnem in lepem življenju v nekem drugem, izsanjanem svetu« (Sologub: »Jaz sam sem bog skrivnostnega sveta.«) ter nenavadno strogi, disciplinirani obliki. Vendar tudi uvodničarja nista mogla mimo sodobnega paradoksalnega položaja Rusije, ko se ob relativnem osvobajanju duhovnega življenja »dežela nahaja na robu prepada«, in sta bila bolj pozorna na Sologubov dekadenci pesimizem, izražen na primer v temah »fatalne determiniranosti človekovega življenja«, »izgubljenega človeka v temi, brezpotju, labirintu . . . tega sveta«, »ničnega bivanja« in precej manj na pesnikovo utopijo.

Vznemirljivo in po svoje grozljivo dogajanje ob koncu »totalitarnega komunizma« je povzročilo svojevrsne premike skoraj v vseh referatih. V. Keldyš je tako povezoval Sologubovo »simbolistično prozo« z rusko klasično tradicijo Gogolja, Dostojevskega, Čehova in drugih in govoril o pisateljevem osmišljanju vsakdanjih, družbenozgodovinskih in drugih realij na simbolni ravni nadčasovnih mitskih posplošitev ter uveljavljanju estetskega načela Dostojevskega, da je »izjemno (. . .) marsikdaj samo bistvo resničnosti«, vendar se je ob tem intenzivneje posvetil poudarjanju estetskih in idejnih paralelizmov med Sologubom in rusko eksistencialistično filozofijo (Lev Šestov idr.) ter umetnostjo F. Kafke,

E. Ionesca in literature absurda. Povsem v sodobnost sovjetske »perestrojke« je potegnil razpravljanje Viktor Jerofejev. Ta sodobni ruski literarni kritik in pisec alternativne, predvsem erotične proze je v duhu svojega izzivalnega članka *Sedmina za sovjetsko literaturo* (natisnjena 4. julija t.l. v časopisu Literaturnaja gazeta in objavljenega tudi v slovenskem prevodu 14. septembra v Naših razgledih) do skrajnosti aktualiziral Fjodora Sologuba in ga predstavil v nekakšni »deklaraciji« kot predhodnika postsovjetske in postmodernistične ruske literature. Po besedah V. Jerofejeva je F. Sologub za sodobno Rusijo najaktualnejši pisatelj, ruska mladina iz obdobja »perestrojke« naj bi ga cenila bolj kot Borisa Pasternaka in celo A. Solženicina. Sodobnega (ruskega) bralca po sodbi V. Jerofejeva privlači posebno pisateljeva eklektičnost, ki da izvira iz pisateljevega »neopredeljenega položaja med realizmom in simbolizmom« in ustvarja »obmejno poetiko«, ki v pisateljevih delih združuje nasprotujoče si sloge in postopke. Vrednost F. Sologuba je predvsem v tem, da je odločno pretrgal s »filozofijo upanja« (rus. *filosofija nadeždy*), s katero da je ruska klasična literatura, še posebej rusko romanopisje, pripravila tla za rusko revolucijo. V. Jerofejev, ki z zadnjo mislijo sledi svojemu vzorniku – ruskemu pisatelju in mislecu Vasiliju Rozanovu (1856–1919), odkriva v Sologubu totalni pesimizem, v romanu *Mali bes* (1907) pa celo popolno degradacijo človeka, ki je obsojen na bivanje brez upanja. Toda Sologub in sologubski »antihumanizem« je za sodobnega (ruskega) človeka in svet, tako sodi V. Jerofejev, bolj »human« kot t.i. revolucionarni humanizem, ker ne zavaja človeka in umetnosti, ne laže in ne ubija, bralcu samo razkriva brezno »ničnega bivanja« in ukinja vsakršno utopijo. – Takšno branje Sologubovega pisanja je seveda posvajanje Sologuba in se navezuje na sodobne razmere, v katerih živi V. Jerofejev, in v veliki meri tudi na tisto rusko alternativno in recimo še postmoderno rusko literaturo (deloma tudi »drugo prozo«), ki jo poleg V. Jerofejeva samega predstavljajo s svojimi deli (pretežno erotične tematike) iz sedemdesetih in osemdesetih let Juz Aleškovski, Eduard Limonov, Jevgenij Haritonov, Saša Sokolov, Vladimir Sorokin in drugi. V. Jerofejev je uporabil dekadenci in diabolični simbolizem Fjodora Sologuba, in še posebej pisateljev roman *Mali bes* z degradirano figuro »malega besa« Peredonova, za dekonstrukcijo doslej veljavne hierarhije vrednot in uveljavljanje lastnega postsovjetskega »antihumanizma«, apokaliptičnosti in estetskega eklekticizma. Diskusija in posredno tudi referati drugih udeležencev so sprejeli tak nastop bolj kot svojevrsten izraz ruskega postmodernizma oziroma odsev procesov v sodobni ruski kulturi in literaturi in precej manj kot prispevek za razumevanje kompleksne umetnosti pesnika in pisatelja F. Sologuba, pregrešali so predvsem upoštevanje in temu ustrezno razumevanje in vrednotenje historičnih dejstev.

Povsem drugačni značaj sta imela referata Lene Szilard in Aleksandra Flakerja, ki sta sicer oba aktualizirala F. Sologuba, L. Szilard s teozofskega in A. Flaker s sociološkega vidika, vendar z jasno izraženo historično perspektivo in posluhom za posebnosti F. Sologuba. L. Szilard je dopolnila mitopoetske razlage Sologubove simbolike (še posebej v romanih *Mali bes* in *Porajajoča se legenda, Tvorimaja legenda*, 1914) s hipotetičnim opozorilom na okultno-teozofske prvine »rosenkreuzerstva«. Posebej je bila zanimiva njena opredelitev časa v romanu *Mali bes* kot pred-biblijskega časa, v katerem izginja človeški govor in se, na primer, v motivu »umora« na koncu romana, ko Peredonov zakolje mladega »blejočega« Volodina, uveljavi poleg realno psihološkega tudi mitološki vidik, ki predstavi umor kot groteskno kvazidaritev oziroma parodijo biblijske Abrahamove daritve, ko na mesto človeka (Izaka) ne stopi »božje jagnje«, marveč »kvazijagnje« oziroma »kvazimladenič« Volodin. L. Szilard je govorila v tej zvezi o involuciji in degradaciji človekovega sveta, predstavljenega v romanu *Mali bes*, v predčloveško, zverinsko stanje. Sociološki vidik je A. Flaker uveljavil v razpravi o motivu »ovadba« kot vodilnem motivu v romanu *Mali bes* in osrednjem liku Peredonovu kot »besu ovadbe«, ki ovaja in sili druge, da ovajajo (npr. starše, da ovajajo svoje otroke). Razpravljanje je A. Flaker razširil tudi na obravnavo tega motiva pri A. Belem, Jevgeniju Zamjatinu in drugih ter tako razkril nekatere zanimive značilnosti ruske literarne »ovadbologije« in s tem tudi mnoge usodne posebnosti revolucijskega kulturnopolitičnega dogajanja. Referat je duhovito sklenil s pomenljivim navedkom iz sovjetskih tridesetih let, ko je *Razlagalni slovar ruskega jezika* D. N. Ušakova (1935–1940), na primer, raztolmačil besedo »donos/ovadba« samo kot zastarel izraz za »orodje boja (...) reakcije proti revolucionarnemu gibanju« in kot »sporočilo carski ali drugi reakcionarni vladi o tajnih pripravah na revolucionarne nastope, o dejavnosti revolucionarnih organizacij ali posameznih revolucionarjev«. – Aktualnost umetnosti F. Sologuba za sodobno krizno obdobje, ki je obdobje prevrednotenja vrednost, so nakazovali tudi referati L. Hellerja, M. Zdražilove in H. Barana. L. Heller je ob primerjavi »diaboličnega« Sologuba in »hudiča« v sovjetski literaturi »Zamjatina nakazal tudi problem utopije in antiutopije in menil,

da v človeški zgodovini ni obdobja, ki bi bilo povsem »postutopično«. M. Zadražilova je v razmišljanju o antinomijah v ustvarjanju F. Sologuba, ki so vznemirljive tudi za naš čas, obravnavala roman *Porajajoča se legenda* kot moderni misterij, v katerem se po besedah Sologuba izrazi razdvojenost človeka med »resnico kot liričnim razumevanjem«, ki »zavrača in ruši tostranski svet in na imenitnih razvalinah gradi novi«, in resnico, ki »kot ironično spoznanje sprejema ta svet, razkriva usodna protislovja našega sveta, jih uravnovesi na čudoviti tehnični človeške pravičnosti in (...) izroči svet tistemu, ki ga bo razrušil za večno« (*Tvorimaja legenda*, München 1972, 3. del, 34). H. Baran je v poetološki, psihološko-biografski in kulturološki obravnavi Sologubove pesmi *Nürnbergski rabelj* (1907) priklical pred poslušalce ambivalenten binom »rabelj-žrtev«, ki dobi posebni tragični prizvok ob pesnikovi izjavi: »Jaz sem vse in v vsem, in Drugega ni« (iz pesmi *V poslednjem siju zlega dne*, 1903). – Poleg H. Barana je bil edini, ki je na simpoziju neposredno obravnaval Sologubovo liriko, samo še Anatolij Najman, zato ni čudno, da je v svojem nastopu opozoril na to dejstvo in ob tem sodil, da za liriko velja bolj kot za pripovedništvo pravilo, po katerem ima vsaka doba svoje pesnike; našemu času pač bolj ustreza tragična podoba sveta, ki jo je Sologub predstavil v prozi, predvsem v romanu *Mali bes*, ki evocira velike *Bese* F. Dostojevskega. F. Sologub pesnik je izgubil publiko že v svojem porevolucijskem obdobju (1918–1927), ko je vztrajal pri simbolistični poetiki.

Nastopi drugih referentov so imeli bolj ali manj akademski značaj, njihova vrednost je bila predvsem v tem, da so razširjali vedenje o F. Sologubu. Margarita Pavlova je govorila o temi »smrt in nesmrtnost« pri Sologubu in ob tem predstavila mnoge novosti iz pesnikovega leningrajskega arhiva, med drugim tudi pesnikovo navezanost na Cervantesa. Gabriele Pauer je dopolnila poznavanje pesnikovega solipsističnega nazora o večnem kroženju človekovih preobrazb, v katerih pesnik kakor da odkriva utelešenje samega sebe v tujih usodah, s prikazom pesnikovega odnosa do budizma. Sovjetski Nemeč in pisatelj Oleg Kling je analiziral lirične in retorične prvine in postopke v prozi Sologuba. Creazza Giovanna Calebich je razpravljala o tematiki »ustvarjalnosti« (rus. *tvorčestvo*) v dekadentnem simbolizmu F. Sologuba in religiozno-filozofskem simbolizmu vodilnega predstavnika t.i. mlajšega ruskega simbolizma Vjačeslava Ivanova (1866–1949). – Referata N. Kauchtschischwili in A. Skaze sta se ukvarjala s hronotopskimi vprašanji. N. Kauchtschischwili je predstavila pisateljve postopke pri upodobitvi prostora z vidika vizualne percepcije. A. Skaza je analiziral strukturo »križnega eshatološkega časa zaprtega prostora« v romanih *Mali bes* F. Sologuba in *Peterburg* A. Belega in nakazal nekatere razlike med hronotopi obeh del, ki na primer izvirajo tudi iz dejstva, da je A. Beli za razliko od F. Sologuba upošteval kozmološko teorijo o »velikem poku« in ta pok upodobil v romanu *Peterburg* v simbolu »vzrvy« (eksplozija, pok), ki pri A. Belem na poseben način opomenja koncentrično strukturo hronotopa in odnose med t.i. periferijo in centrom v romanu predstavljenega sveta.

Letošnji bergamski simpozij je imel tudi spominski del. Udeleženci smo na njem počastili spomin na znanega češkega rusista Miroslava Drozdo (1924–1989). – Miluse Zadražilova je v spominskem nagovoru spomnila simpozij na ustvarjalno delovanje M. Drozde na Karlovi univerzi v Pragi, ko je kot predstojnik katedre za rusko in rusko-sovjetsko literaturo še posebej v letih »praške pomladi« skupaj s sodelavci ustvarjalno razvijal in dopolnjeval znamenito praško rusistično tradicijo z odpiranjem novih literarno-teoretskih vidikov in obravnavanjem neobdelanih zgodovinskih področij, samo praško rusistiko pa znova tesneje povezoval z drugimi slavističnimi centri na Zahodu in Vzhodu, tudi z Ljubljano. Leto 1968 je M. Drozdo kot podpisnika Listine sedemdesetih odstranilo z univerze in specialist za literaturo si je moral v domovini, znani po svoji humanistični preteklosti, služiti kruh najprej kot manualni delavec in potem kot računovodja – prav do upokojitve; z literaturo se je ukvarjal »ob večernih urah in prostih oziroma prazničnih dnevih«. Redka potovanja v tujino in gostovanja na evropskih univerzah (tudi ljubljanski) so zanj bila dragocena vzpodbuda in hkrati vaba, da bi kot disident ostal v okolju (Zahod), kjer bi lahko svobodno ustvarjal, toda M. Drozda je bil Čeh, ki se ni mogel odtrgati od »magične« Prage in domovine, v njej je vztrajal in deloval v ilegali, v tujino je pošiljal samo svoje spise, ker jih doma ni mogel objavljati (pri nas je izšel njegov članek *Kafka in Beli* v zborniku *Obdobje ekspresionizma* leta 1980). Ko ga je leta 1987 povabila Univerza na Dunaju, naj nekaj časa predava rusko literaturo kot gostujoči profesor na mestu upokojenega profesorja Wyrzensa, se je vabilu sicer odzval z veseljem, vendar z mislijo, da je njegova univerza vendarle Karlova univerza v Pragi. Ironija usode je hotela, da se je M. Drozda vrnil na svojo univerzo po dobrih dvajsetih letih leta 1989 samo za toliko časa, da je že težko bolan pripravljaj načrte za ponovno preroditev praške literarne rusistike, za izdajo novih rusističnih del, za pripravo novih rusističnih srečanj (med drugim tudi

simpozija o A. Solženicinu; M. Drozda je v knjigi *Babelj, Leonov, Solženicin* leta 1966 med prvimi nakazal in napovedal humanistične razsežnosti dela in delovanja A. Solženicina). Toda usoda se za načrte ne meni, tudi za znanstvene ne. S profesorjem Drozdo se bomo odslej srečevali samo v spominu in branju njegovih del, med njegovimi zadnjimi deli je tudi sintetični prikaz *Narativna maska ruske proze. Od Pušnika do Belega* (dokončan leta 1988), ki uvršča M. Drozdo med vodilne evropske naratologe. M. Drozda je zapustil tudi nekaj izzivov, med njimi je članek *Periodizacija ruske literature in problem njenega sovjetskega obdobja* (objavljen v zborniku Volné združení českých rusistů IV, Praha 1989, 8–13) z zahtevo po *človeško* celoviti literarnoznanstveni obravnavi ruske literature prvovrstna spodbuda za sodobno rusistiko. – Ob spominu na življenje in smrt Miroslava Drozde je simpozij *Ruski simbolizem in sologubsko vprašanje* potrdil pri udeležencih misel, da je brez človeške vsebine in človečnosti vse na tem svetu, pa naj bo na videz še tako bleščeče, samo grozljiva spaka, in zato je tudi uspel.

Aleksander Skaza
Filozofska fakulteta v Ljubljani